

ISSN 0579-0263

ИСТОРИЈА

Здружение на историчарите на Република Македонија

JOURNAL OF HISTORY

Association of the Historians of the Republic of Macedonia

Скопје   Skopje

ИСТОРИЈА, год. L/LI, СКОПЈЕ, 2015/2016, бр.1

**JOURNAL OF HISTORY, year L/LI, SKOPJE
2015/2016 №. 1.**

РЕДАКЦИЈА:

Антонио РИГО (Италија)

Ендрју П.РОАЧ (Велика Британија)

Лила МОРОЗ - ГЖЕЛАК (Полска)

Денис ОЗДЕН (Турција)

Маја АНГЕЛОВСКА - ПАНОВА (Македонија, главен и одговорен уредник)

Лилјана ГУШЕВСКА (Македонија, јазична редакција)

Катерина МИРЧЕВСКА (Македонија)

Драган ЗАЈКОВСКИ (Македонија, секретар)

Игор ЈУРУКОВ (Македонија)

EDITORIAL BOARD

Antonio RIGO (Italy)

Andrew P.Roach (Great Britain)

Lila MOROZ - GRZELAK (Poland)

Denis OZDEN (Turkey)

Maja ANGELOVSKA - PANOVA (Macedonia, Editor of Chief)

Liljana GUSHEVSKA (Macedonia, proof reader)

Katerina MIRCHEVSKA (Macedonia)

Dragan Zajkovski (Macedonia, Secretary)

Igor JURUKOV (Macedonia)

**Посветено на 90 години од раѓањето на
академик Манол Пандевски**

СОДРЖИНА CONTENTS

**ПО ПОВОД 90 ГОДИНИ ОД РАЃАЊЕТО НА МАНОЛ
ПАНДЕВСКИ**

**DEDICATED TO THE 90 YEARS OF THE BIRTHDAY OF MANOL
PANDEVSKI**

Manol PANDEVSKI

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK AND MACEDONIA

(PAGES ON THE MACEDONIAN – TURKISH RELATIONS).....9

ПОВОДИ / ANNIVERSARY

1100 ГОДИНИ ОД СМРТТА НА СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ

Димитар ПАНДЕВ

СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ МЕЃУ ОХРИДСКАТА КУЛТУРНА
ТРАДИЦИЈА И РАНАТА РУСКА СЛАВИСТИКА.....41

СТАТИИ / ARTICLES

Трајче НАЦЕВ, Драган ВЕСЕЛИНОВ

НЕУТВРДЕНИ ДОЦНОАНТИЧКИ НАСЕЛЕНИ МЕСТА
ВО БРЕГАЛНИЧКИОТ БАСЕН.....49

Кирче ТРАЈАНОВ

ЦРКВАТА И ДРЖАВАТА ВО ВИЗАНТИЈА
(ЗА ПРОБЛЕМОТ НА ЦЕЗАРОПАПИЗМОТ ОД
ЕКЛЕСИОЛОШКИ АСПЕКТ).....71

Драган ЗАЈКОВСКИ

ПОЧЕТОЦИТЕ НА ПАТРИЈАШИСКИОТ СИСТЕМ
НА ЦРКОВНА ОРГАНИЗАЦИЈА.....83

Martin HUSAR

THE SALONICA BROTHERS AND THEIR DISCIPLES AT
MONARCHIC COURTS ACCORDING TO DIRECT PRIMARY
LITERARY SOURCES.....95

Петар ИВАНИЧ ВИЗАНТИЈА И ВЕЛИКА МОРАВИЈА ВО IX ВЕК.....	107
Стојко СТОЈКОВ ѦАНЗЪКЪ СЛОВѦНСКЪЙ ВО СТАРОСЛОВЕНСКИТЕ ТЕКСТОВИ (IX – XIV ВЕК)	121
Драган ЃАЛЕВСКИ СРЕДНОВЕКОВНОТО ВОЈУВАЊЕ НА БАЛКАНОТ: КОНФЛИКТОТ ПОМЕЃУ ВАСИЛИЈ II И САМОИЛ.....	147
Ели ЛУЧЕСКА ХРИСТИЈАНСТВОТО И НАРОДНАТА РЕЛИГИЈА ВО ПЕРИОДОТ НА ОСМАНЛИСКАТА ВЛАСТ НА ТЕРИТОРИЈАТА НА МАКЕДОНИЈА.....	161
Makedonka MITROVA THE KINGDOM OF SERBIA AND THE MÜRZSTEG REFORMS IN OTTOMAN MACEDONIA.....	173
Димитар ЉОРОВСКИ ВАМБАКОВСКИ РАЗВОЈОТ НА МАКЕДОНСКАТА РЕВОЛУЦИОНЕРНА ОРГАНИЗАЦИЈА ВО КОСТУРСКО ВО ПРЕДИЛИНДЕНСКИОТ ПЕРИОД: ПОЈАВА, ШИРЕЊЕ И РЕЗУЛТАТИ.....	191
Соња НИКОЛОВА, Ирена АВИРОВИЌ ДВА БРИТАНСКИ ДОКУМЕНТА ЗА ФОРМИРАЊЕТО НА СЕАМЕРИКАНСКИОТ СЛОВЕНСКИ КОНГРЕС (25 И 26 АПРИЛ 1942 Г.) ВО ДЕТРОИТ.....	217
Sofija GRANDAKOVSKA WHOSE CITIZENS WERE THE JEWS DEPORTED FROM MACEDONIA?.....	239
Александар СИМОНОВСКИ РАЗБИВАЊЕТО НА РАВНОГОРСКОТО ДВИЖЕЊЕ ВО ПОРЕЧЕ ВО 1944 ГОДИНА.....	257
Лилјана ПАНОВСКА ЈУГОСЛОВЕНСКАТА ПОДДРШКА НА ДЕМОКРАТСКАТА АРМИЈА НА ГРЦИЈА 1946–1949.....	275

Борче ИЛИЕВСКИ

АНАЛИЗИ И СОГЛЕДУВАЊА ВО КОМИСИЈАТА
ЗА ВЕРСКИ ПРАШАЊА ВО СР. МАКЕДОНИЈА
ЗА ПРИЗНАВАЊЕТО НА АВТОКЕФАЛНОСТА НА МПЦ
ВО СЕДУМДЕСЕТИТЕ ГОДИНИ НА XX ВЕК.....301

Александар СПАСЕНОВСКИ

СЕКУЛАРИЗМОТ И СЛОБОДАТА НА ВЕРОИСПОВЕСТ
ВО ПРАВНИТЕ АКТИ НА СОЦИЈАЛИСТИЧКА МАКЕДОНИЈА
ОД 1963 ДО 1990
ГОДИНА.....323

Зоран НЕЧЕВ

ГРЧКАТА ПОЛИТИКА ВО КОНТЕКСТ НА
ЕВРОПСКАТА ИНТЕГРАЦИЈА НА
ЗАПАДЕН БАЛКАН:
ОД РАСПАДОТ НА ЈУГОСЛАВИЈА ДО ДОЛЖНИЧКАТА
КРИЗА.....341

Габриела ТОПУЗОВСКА

ФОРМИРАЊЕ НА МЕДИЦИНСКИОТ ФАКУЛТЕТ ВО СКОПЈЕ
И НЕГОВИТЕ ПОЧЕТОЦИ.....365

Ацо ГИРЕВСКИ

ПЕДЕСЕТ ГОДИНИ ВОЗОБНОВЕНА
МАКЕДОНСКА ПРАВОСЛАВНА ЦРКВА – ОХРИДСКА
АРХИЕПИСКОПИЈА.....381

Драгица ПОПОВСКА

СПОРТОТ И ПАТРИОТИЗМОТ: ВРЗ ПРИМЕРОТ НА
МАКЕДОНСКАТА КОШАРКАРСКА РЕПРЕЗЕНТАЦИЈА НА
ЕВРОПСКОТО ПРВЕНСТВО ВО 2011.....401

Елена ВАЛЕВА, Ольга ИСАЕВА

МАКЕДОНИЈА КАК ОБЈЕКТ ИССЛЕДОВАНИЯ В ТРУДАХ
РОССИЙСКИХ/СОВЕТСКИХ
ИСТОРИКОВ.....413

МАТЕРИЈАЛИ / MATERIALS

Марина МИХАЙЛОВНА ФРОЛОВА АЛБАНСКОЕ И СЛАВЯНСКОЕ НАСЕЛЕНИЕ ОХРИДСКОГО КАЙМАКАМЛЫКА ПО ДОНЕСЕНИЯМ РОССИЙСКИХ ДИПЛОМАТОВ (60-Е ГОДЫ XIX В.).....	431
--	-----

ДИДАКТИКА / DIDACTIC

Борче МИЛОШЕСКИ, Игор ЈАНЕВ САМОИЛОВАТА ДРЖАВА ВО МОДЕРНАТА НАСТАВА ПО ИСТОРИЈА.....	453
---	-----

ПРИКАЗИ / BOOK REVIEWS

Наташа КОТЛАР ТРАЈКОВА, Лилјана ГУШЕВСКА ВАЛЕНТИНА МИРОНСКА ХРИСТОВСКА, ТРАЈКО КИТАНЧЕВ: КНИЖЕВНА КУЛТУРНА И РЕВОЛУЦИОНЕРНА ДЕЛНОСТ, (СКОПЈЕ: ИНСТИТУТ ЗА МАКЕДОНСКА КУЛТУРА, 2015).....	467
--	-----

Филип ПЕТРОВСКИ ЗА ЗБОРНИКОТ „РУСКАТА КОЛОНИЈА ВО СКОПЈЕ 1920 - 1943“.....	473
---	-----

БИБЛИОГРАФИИ / BIBLIOGRAPHY

Соња СТРЕЗОВСКА МИНАТОТО НА МАКЕДОНИЈА НИЗ ПРИЗМАТА НА СТРАНСКИ АВТОРИ.....	485
--	-----

Маргарета КАРАЈАНОВА, Ирфете ИБРАИМИ ИЗДАВАЧКАТА ДЕЛНОСТ НА ДРЖАВНИОТ АРХИВ НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА ВО 2014 и 2015 ГОДИНА.....	509
--	-----

IN MEMORIAM

Stefan TROEBST

RITTA PETROVNA GRIŠINA (25. MÄRZ 1930 - 19. MAI
2015).....513

Марјан ИВАНОВСКИ

РАСТИСЛАВ ТЕРЗИОСКИ (1932-2014).....517

Марија ПАНДЕВСКА, Стефан ИЛИЕВСКИ

ЕНТОНИ Д. СМИТ (1939-2016):
ВО ЧЕСТ НА ДОСТРЕЛИТЕ НА НАУЧНАТА МИСЛА.....521

Филип ПЕТРОВСКИ

ЗОРАН ТОДОРОВСКИ (1950- 2016).....545

Стојко СТОЈКОВ

Институт за историја и археологија,
Факултет за образовни науки, УГД – Штип

ЃАНЗЫКЪ СЛОВѢНСКЫЙ ВО СТАРОСЛОВЕНСКИТЕ ТЕКСТОВИ (IX – XIV ВЕК)¹

Во втората половина на IX и од X в. понатаму² на територијата на Византија, Велика Моравија, Бугарија и на Самуиловото Царство се појавуваат голем број извори на словенски јазик пишувани често од Словени, но и од други. Тие ни даваат можност да видиме какви етнички претстави му припишувале на поимот Словен авторите на старословенските текстови во средниот век, како и да разбереме, барем делумно, како се нарекувале и мислеле за себе луѓето што се именувале како Словени (или, поточно, писмениот дел од нив).³ Основен предмет на анализа е терминот *ЃАНЗЫКЪ СЛОВѢНСКЫЙ*, а ќе се обрати внимание и на синонимните изрази *словенско племе* и *словенски род*. Синтагмите како: *словенска земја*, *словенски букви*, *словенски ученици*, *словенски книги*, ќе бидат разгледувани само доколку се поврзани со основната

---

¹ При довршувањето на оваа статија ги користев забелешките и сугестиите на академик Ѓорѓи Попатанасов, за што искрено му се заблагодарувам.

² За жал, најстарите оригинали од словенските текстови што го содржат во себе поимот Словен со кои располагаме се од крајот на X в., или дури и подоцна, додека текстовите настанати во IX и почетокот на X в. ги познаваме преку подоцнежни преписи, од кои најраните се од XII в. Сепак, еднаквоста на идеите и изедначеноста на терминологијата што се согледува во зачуваните (особено постарите) текстови би требало да се должи, имено, на тоа што тие доволно точно ги пренесуваат оригиналите.

³ Sverrir Jakobsson, „Defining a Nation: Popular and Public Identity in the Middle Ages“, *Scandinavian Journal of History*, 24:1, 1999, 92.

тема. Треба да се акцентира дека ќе се истражуваат идеите во изворите, а не објективната реалност.⁴

Од особено значење за оваа тема е тоа што во старословенскиот јазик не постоел посебен термин за етнос,⁵ а наместо тоа се употребувал **ѦАЗЫКЪ**, и така овој збор поседувал тројна смисла: како *телесен орган* (значење кое овде нема да биде разгледувано), како *јазик* (γλῶσση) и како *етнос* (ἔθνος). Независно дали тоа претставува оригинална особина на старословенскиот јазик или е литературно приспособување на зборот *јазик* за означување на поимот еквивалентен на грчкиот збор *етнос*⁶, кој не постоел во говорниот словенскиот јазик, и во двата случаја врската е важна. Таа нè насочува кон една специфичност на сфаќањето и категоризирањето на етницитетот во старословенскиот јазик, а, имено, поврзување на идејата за народ со идејата за јазик.⁷ Таквата претстава е јасно демонстрирана во старословенските текстови и, секако, (дури и кога би била само литературна појава) влијаела врз сфаќањата на грамотните Словени, но и на неписмените преку богослужбата. Употребата на **ѦАЗЫКЪ СЛОВѢНСКЫЙ** во смисла и на

⁴ Затоа и нема да бидат разгледувани прашањата за ширењето на словенскиот јазик, неговата улога како лингва франка, како и комплицираната проблематика со словенскиот етницитет во средниот век. За новите погледи во оваа област, види: Danijel Dzino, *Becoming Slav, Becoming Croat, Identity Transformations in Post-Roman and Early Medieval Dalmatia*, East Central and Eastern Europe in the Middle Ages, 450–1450, vol. 12 (Leiden: 2010), 162–168.

⁵ Димитър Ангелов, „Съдържание и смисъл на думите 'ѦАЗЫКЪ', 'родъ', 'плѣма' и 'народъ' в средновековната българска книжнина“, во: *Българското средновековие – идеологиска мисъл и просвета*, (София: 1982), 30–50. Дури подоцна е приспособен зборот *народ*, кој на почетокот значел само 'збир луѓе'.

⁶ Овде нема простор за разгледување на, инаку, интересното прашање дали употребата на зборот *јазик* во смисла на етнос во старословенскиот претставува оригинална карактеристика на овој јазик или е воведена од св. Кирил за потребите на преводот и поради отсуство на поим за етнос во старословенскиот (повеќе кај: Стојко Стојков, *Поимите Словени и Бугари во Македонија и Бугарија од VII до XIII в.* (докторска дисертација, „Универзитет св. Кирил и Методиј“ – Скопје, 2013), 32, 33.

⁷ Во тоа старословенските текстови се разликуваат забележливо од доцноантичка традиција и од средновековната практика утврдени во латинските и во грчките текстови, во кои акцентот се става на политичката организација и на верската припадност. Затоа, додека за Ромеите постоеле повеќе словенски етноси (мислејќи на племиња, кнежевства и држави – види подолу), според старословенските текстови, словенскиот народ е еден, како што е еден и словенскиот јазик. За етничките претстави во средниот век: Patrick Geary, *The myth of nations, the medieval origin of Europe* (Princeton and Oxford, 2003), 48–59.

словенски јазик и на словенски народ ја имаме низ целиот среден век.⁸ Поврзаноста на двете значења во еден поим во исто време значи дека идејата за постоење на повеќе од еден словенски народ е тесно поврзана со идејата за суштествување на повеќе словенски јазици. Соодветно, додека во словенските текстови не се појават тврдења за постоење на посебни словенски јазици, тешко може да се зборува за свест за постоење на посебни словенски народи.

ЈАЗИКЪ СЛОВѢНСКЪИ ВО IX и во X в.

Во најстарите словенски извори со поимот *Словени* се означува народ, при што придавката *словенски* се јавува како придружна на целата палета старословенски етнички поими – јазик, род, народ, племе. Словените се народ кај кој се испратени светите Кирил и Методиј и за чија потреба тие ја создаваат словенската азбука, го оформуваат словенскиот книжевен јазик, во чијашто основа се наоѓаат словенски говори од Македонија (Солунско), и на него ги преведуваат Библијата и другите неопходни црковни богослужбени книги за потребите на Црквата во Велика Моравија.

Браќата се испратени кај Моравците, а нивната мисија го опфатила и Блатненското кнежевство, така што поимот Словени се однесува најпрво на тамошното население, но нивната мисија се сфаќа како таква која е наменета за сите Словени. Примери за тоа наоѓаме повеќе.⁹ Свети Кирил е нарекуван учител, наставник, пастир и апостол *словѢнскоу ѡзъкоу*.¹⁰ Слично е и со свети Методиј, кој е нарекуван

⁸ Димитър Ангелов, *Образување на българската народност* (София: 1971), 290, 291.

⁹ Обично тоа се демонстрира преку именувањето на двајцата браќа како учители и апостоли на Словените и преку атрибутот *словенски* кој се однесува на сите сегменти поврзани со нивната мисија. На пример, во Службата за св. Методиј авторот го повикува светецот да му се моли на Бога за „стадо словѢнское“ (Климент Охридски, *Събрани съчинения*, т. 3 (София: БАН, 1973), 303.

¹⁰ На пример, во насловот на Пофалбата за свети Кирил Философ (првична верзија), св. Кирил е наречен „наставникоу словѢнскоу ѡзъкоу“. Во текстот ги наоѓаме формулациите: „СловѢнскоу ѡзъкоу (...) явленъ бѣ пастырь и оучитель“, „многѡ (...) тена ѡзъка словѢнска“. Томѡу ты аплъ посланъ бѣ“; „наставникоу словѢнскоу ѡзъкоу“. Климент Охридски, *Събрани съчинения*, т. 1 (София: БАН 1970), 426, 427. Во вторичната верзија соодветно стои: „оучителя словѢнскаго Кирила философа“: „СловѢнскѡ ѡзъкѡ (...) явленъ бѣ пастырь и

пастир и учител **словѣнскѣ ѣзыкѣ**.¹¹ Чести се и обраќањата кон читателите и слушателите со фрази од типот на „слушајте сите Словени“ (без разлика дали станува збор за текстови напишани во Велика Моравија или во Бугарија).¹² Освен во Моравија, Панонија и во Бугарија, според најстарите словенски текстови, Словени живеат и во Византија. Така, василевсот му дал на Методиј да управува со словенско кнежевство како да предвидувал дека ќе го испрати за „оучителѣ словѣнем (...) и перваго архиепѣа“ за да ги проучи сите „обухаеи] slov7nskim]“. ¹³ Неговото кнежевство е, секако, во Византија (најверојатно византиска Македонија) и, според тоа, поимот Словени се однесува на дел од населението во Византија, но истовремено се алудира на испраќањето на Методиј кај Моравците и на неговата дејност таму како учител и архиепископ, што значи дека има директно

оучителѣ емѣ“, „многѣплоднаго ѣзыка словѣнскааго. Томѣу съ новѣ аплѣ посланѣ бѣ.“ (Климент Охридски, т. 1, с. 438, 439; Йордан Иванов, *Български старини от Македонија* (София: БАН 1970), 328–331. Исто и во насловот на Службата за св. Кирил: оучителѣ словѣнскоу ѣзыкѣ (Иванов, 291)

¹¹ Во насловот на Службата за св. Методиј тој е наречен „оучителѣ словѣнскомѣ ѣзыкаѣ, а во текстот пастырѣ великааго словѣномѣ“ (Климент Охридски, т. 3, 301). Во Пролошкото житие на св. Методиј е наречен „учител на словенскиот народ“, а брат му Кирил – „прв учител на словенскиот народ“ (Иванов, *Старини*, 289), а, пак, Пофалното слово за Кирил и Методиј е насловено како „сѣѣма и прѣславныма оучителема словѣнскоу ѣзыкаѣ“ (Климент Охридски, т. 1, 468).

¹² Во Прогласот кон Евангелието од Константин ги наоѓаме следните повици: „оуслышите Словѣни вси“, „слышите словѣнскѣ народѣ въсь“ (Иванов, *Старини*, 339–341, Хилендарски препис од XIII в.), односно авторот им се обраќа на своите слушатели и читатели како на Словени и словенски народ, а зборовите се наменети за сите Словени. Слични обраќања наоѓаме и во *Триодниот циклус за великите пости*: „по всен земли сверете се Словѣни“ (Георги Попов, *Триодни произведения на Константин Преславски*, Кирило-методејевски студии, кн. 2 [София: 1985], 235, 236; Химнографски текстови за саботата на третата недела од великиот пост, во акростих), а, пак, во Азбучната молитва стои: „ї летитѣ нынѣ словѣнско плема“ (Иван Добрев и Татјана Славова, избор и превод, *Слова на светлината, творби на старобългарски писатели от епохата на св. Цар Борис, цар Симеон и св. цар Петър* [София: 1985], 144, 146). Во *Канонот за раѓањето Христово* Константин Презвитер повикува: „Раѓањето на Христос славете го сите Словени“ (Донка Петканова, *Българска средновековна литература* (Велико Търново: 2001), 225. Јоан Егзарх во *Шестоднев* ги укорува „вси поганини Словѣне“ (Јоан Егзарх, *Шестоднев*, (София: 2001), 146; Ангелов, *Образуването* 292, 293).

¹³ Во Опширното житие на Методиј (Климент Охридски, т. 3, 188), Ѓорѓи Поп-Атанасов, ред., *Старословенски кирилометодиевски извори* (Скопје: Менора 2011), 49

изедначување на населението во Византија со она во Велика Моравија и во Панонија со општиот поим *Словени*. Луѓето и во двете области во ова житие се третираат како исти во однос на нивните обичаи и јазик, кои се наречени словенски. На словенскиот народ му припаѓа и населението во Деволско, делот од Македонија освоен од Бугарите, како што се гледа од старото житие на св. Наум (пишувано по 916 г.), во кое се споменува Марко, „четвртѝи епископъ въ Словенскѝи езъкъ бѣсть Дѣволъ“. ¹⁴

Авторите на овие текстови им се обраќаат на Словените како на еден народ. *Словенски народ* и *јазик* се употребуваат само во еднина – нема претстава за постоење на повеќе словенски народи или јазици. Авторите на текстовите потекнуваат од Византија, Моравија, Бугарија, тие се Словени и несловени, нивните дела се пишувани било во Голема Моравија било во Бугарија (подоцна ќе се придружат Самуиловото Царство и Русија), што доведува до заклучокот дека таквата претстава била широко распространета во IX и во X в. и меѓу Словените и меѓу несловените. Во словенските извори не е застапена никаква друга алтернатива.

Оваа претстава и именување се базирани, по сè изгледа, врз самосвеста на авторите и на населението. Нема причина да не ги прифатиме тврдењата изнесени во Житието на св. Кирил и во други словенски извори дека и самите Моравци се нарекуваат себеси Словени.¹⁵ Поважно е декларирањето на дел од авторите како припадници на овој народ. Во Пофалбата за свети Кирил Философ, на пример, авторот, очигледно, се смета себеси за припадник на словенскиот народ (*моемоу ѝзъкоу*).¹⁶ За Словени се определуваат

¹⁴ Иванов, *Старини*, 307; Климент Охридски, т. 1, 472, т. 3, 104, 188, 189.

¹⁵ Така, „Ростиславъ князь словѣнскъ“, според Житието, се изразува така: „мы Словѣни“ (Климент Охридски, т. 3, 188). За Словени, според Опширното житие на св. Константин Философ, ги смета и василевсот кој му пишува на Ростислав дека Бог јавил букви „въ вашъ езъкъ“ (Климент Охридски, т. 3, 104).

¹⁶ Климент Охридски, т. 1, 426, 427. Тука може да се забележи едно интересно набројување. Кирил во една верзија е наречен „наставник на словенскиот народ“, а во друга – „учител словенски“, потоа „учител наш“, „на словенскиот народ (...) пастир и учител“, „го преведе црковниот устав од грчки на словенски“, „оучитель ѝзъка

себеси и авторите на житијата на св. Кирил и на св. Методиј. Во воведот на Опширното житие на св. Кирил (насловено како *УЧИТЕЛА НАШЕГО КОНСТАНТИНА ФІЛОСОФА, ПРВВАГО НАСТАВНИКА СЛОВЕНСКОУ ЕЗЫКОУ*) се кажува дека Бог така „сътвори и въ наше роди въздвигъ намъ оучителя сего, иже просвѣти езъкъ нашъ“.¹⁷ Во Опширното житие на Методиј авторот го нарекува словенскиот народ „нашиот народ (јазик)“, а Методиј – „нашиот учител“.¹⁸ Јоан Егзарх го именува словенскиот јазик како „свој јазик“.¹⁹ Овие места недвосмислено сведочат за тоа дека нивните автори и(ли) составувачите на насловите на преписите се сметаат себеси за припадници на словенскиот народ, кој го нарекуваат „словенски“ и „наш“.²⁰

Идејата за единство на словенскиот народ во X в. постои паралелно со сфаќањето дека Словените живеат во многу земји.²¹ Последното, меѓутоа, не води до сознанието дека постојат повеќе словенски народи во словенските извори (за разлика од несловенските, каде што се случува токму тоа).²² Повеќе се работи за спротивното – дека земјите создадени од Словени и кои потекнуваат од склавинии се нарекувани „словенски земји“. Посочени се најмалку две такви словенски земји – Велика Моравија и Блатненското кнежевство, но за авторите на старословенските текстови тоа не значи дека постојат моравски или блатненски словенски народи. Уште помалку тоа се однесува на земји како Византија и Бугарија, во кои се посочува

нашего“, „многуплодниот словенски народ“, преку неговите прсти „написаса моемоу ѣзъкоу свобода штъ грѣховнаго ига“.

¹⁷ Поп-Атанасов, *Старословенски*, 6; Климент Охридски т. 3, 89

¹⁸ Климент Охридски т. 3, 187.

¹⁹ Јоан Егзарх, *Шестоднев*, 31.

²⁰ Овде Флорин Курта не е во право кога тврди дека ниеден Словен сам не се нарекол Словен сè додека за првпат такво нешто не било направено во *Повјест времених лет* во XII в., како и дека ова е „индикација за тоа дека ниту една група ја нема земено етикетата наметната однадвор“ (Флорин Курта, *Създаването на славяните, История и археология на долнодунавския регион ок. 500 до 700 г.* (София: 2009, 389, 390).

²¹ Спореди: „по всен земли сберете се словѣни“. Попов, *Триодни произведения*, 235, 236.

²² Лав Философ: „Словенските етноси“ (Leo Imperator, J.-P. Migne, *Patrologiae Graecae*, CVII (Parisis: 1867), col. 968 D); Ал Масуди: „Словените се составени од неколку народи“ (Райна Заимова, *Арабските извори за българите*, Христоматия (София: Танагра, 2000), 35.

словенско население, но кои никаде во словенските текстови не добиваат епитет „словенски“.²³

Потеклото на овој единствен словенски народ не се посочува во словенските извори од X в.²⁴ и од XI в. Оваа особина веројатно може да се објасни со околноста што словенските текстови не се продуцираат од и за политичката елита која настојува да го дефинира своето место во историјата создавајќи мит за потеклото, туку се продукт на едно мисионерско и културно движење. За дејците на ова движење (сите, без исклучок, духовни лица) клучно се јавува местото на Словените во Божјиот план за спас на луѓето, а не ирелевантното, во таа смисла, прашање за потеклото и за паганското минато.²⁵ Затоа и ретките карактеристики дадени за овој народ се тесно поврзани со состојбата на Словените пред мисијата на светите Кирил и Методиј и пред покрстувањето.²⁶ Словените во таквата визија биле „нашиот народ за

²³ Освен од наводот дека тие никаде нема да бидат наречени „словенски земји“, тоа е сосема очигледно и од фактот што Велика Моравија и Блатненското кнежевство се наречени „сите словенски земји“. Според Опширното житие на Методиј, папата му напишал на Коцел дека му го испраќа Методиј не само нему „нѣ и въсѣмъ странамъ тѣмъ словѣнскимъ“, а на Моравците дека во рацете на Методиј се предадени „всѣ словѣнскыя страны“, (Климент Охридски, т. 3, 191). Слично е и во Пофалното слово за Кирил и Методиј: папата Адријан го испратил Методиј како архиепископ на „страны словѣнскыя обучитъ въ языкъ ихъ“ (Климент Охридски, т. 1, 472; во вторичната верзија стои и: „послалше его на страны словенскыя обучити языкъ ихъ“ [Климент Охридски, т. 1, 487]. Во Опширното житие на Методиј, пак, кнезот на Голема Моравија е наречен „Ростиславъ князь словѣнскъ“ (Климент Охридски, т. 3, 188), што никогаш не е направено во однос на бугарскиот владетел.

²⁴ Слично е и во византиските и во латинските извори од X в. Податоци за споменатото прашање даваат само арапските извори, кои се едногласни околу тоа дека Словените потекнуваат од Ноевиот син Јафет и се разликуваат по тоа кој внук – Мар или Мазан, е нивни предок. На пример, Масуди нотира: „Сакалиба произлегуваат од Мар, син на Јафет, син на Ној, од кој произлегуваат сите народности на Сакалиба и со него го поврзуваат своето потекло“ (Заимова, *Арапски извори*, 49). За Ибрахим ибн Јакуб (965 г.), „Словените се потомци на Мазан, синот на Јафет“ (Semen Rapoport, „On the Early Slavs. The Narrative of Ibrahim-Ibn-Yakub“, *The Slavonic and East European Review*, Vol. 8, No. 23 [Dec., 1929], 334). Ибн Хаукал во 988 г. забележува: „Сакалиба – народ од потомците на Јафет“ (Д. Е. Мишин, *Сакалиба, Славяне в исламском мире* [Москва: РАН Институт востоковедения, 2002], 76).

²⁵ Во таа смисла, изворите се задоволуваат со тоа да резимираат дека минатото било безбожно и под власта на ѓаволот – на пример, во Опширното житие на св. Кирил (Поп-Атанасов, *Старословенски*, 6).

²⁶ Јоан Егзарх ќе повика „да се срамлѣнии оубо (...) вси погании Словѣне“, зашто го сметале сонцето за самовласно наместо за тврба на Бога (Йоан Егзарх, *Шестоднев*,

кој никој никогаш се немаше погрижено“,²⁷ а истовремено и „нов народ“. ²⁸ Оттука поразбирлива станува онаа примарна улога што му се дава на јазикот, но не во смисла на етнодефинирачки фактор, туку како инструмент на спасувањето,²⁹ т.е. не самиот јазик, туку преводот на Светото писмо на тој јазик е она што ја прави христијанската проповед разбирлива за Словените, а преку тоа, од една страна, Словените ги приопштува кон Бога и кон вечниот живот, а од друга, ги прави еден од „великѹхъ ѣзѹцѹхъ, иже славеѹтъ Бѣ своимъ ѣзѹкомъ“. ³⁰ Така, *Словен* се јавува повеќе како припадност отколку како потекло.

Во погоре цитираните примери се забележува дека идејата за еден словенски народ постои паралелно со идејата за еден словенски јазик, а не се среќава множинската форма *словенски јазици*. Словенски е наречен јазикот на кој е преведено Светото писмо од светите Кирил и Методиј,³¹ но и јазикот на делата на други словенски автори и преведувачи.³² Јоан Егзарх самиот ќе изјави дека вдохновен од примерот на Кирил и Методиј, „посакав да се обидам да ги преводам на

---

146). Во Опширно житие на св. Кирил авторот се жали дека „нашиот народ (...) поради слабост или, поточно, поради измама од ѓаволот си го имаше потемното умот и не сакаше да оди во светлината на Божјите заповеди“. Повторно таму, моравскиот кнез му пишува на василевсот: „Ние, Словените, сме прост челаѢ“ (Климент Охридски т. 3, 89, 187, 188).

²⁷ Поп-Атанасов, *Старословенски*, 48 (Опширно житие на св. Методиј).

²⁸ Азбучна молитва, Добрев и Славова, *Слова на светлината*, 145, Петканова, *Литература*, 230

²⁹ Климент Охридски, т. 1, 426, 427. Тоа е изразено, меѓу другото, и во тврдењето дека со прстите на св. Кирил „написаса моемоу ѣзѹкоу свобода ѡтъ грѣхѡвнаго ига“.

³⁰ Поп-Атанасов, *Старословенски*, 34 (Опширно житие на св. Кирил).

³¹ Методиј во Моравија ги превел Стариот и Новиот завет „од грчки на словенски“ (Пролошко житие на св. Методиј, Иванов, *Старини*, 290), а истото се кажува и во Опширното житие на Методиј: „ѡтъ грѣчѣска въ словѣнскѣ“ (Климент Охридски, т. 3, 191), и свети Кирил „прѣложив црѣквѣ ѡставѣ ѡт грѣчка въ словѣнскѣи ѣзѹкѣ“ (*Пофалба за св. Кирил*, вторична верзија, Климент Охридски, т. 1, 438, 439; Иванов, *Старини*, 328–331).

³² Јоан Егзарх пишува дека Методиј ја превел Библијата од грчки „v[slov7n[sk]“, а и за самиот себе кажува дека „посакав да преводам на словенски јазик“ (Добрев и Славова, *Слова на светлината*, 172, 173). На предлог на бугарскиот владетел Симеон бил составен *Зборник од делата на многу отци* и истиот бил преведен на „словенски“ (Петър Мутафчиев, *История на българския народ* [София: БАН 1992], 181). Константин Презвитер решава да преведе „од грчки на словенски“ (Петканова, *Литература*, 233). Григориј Мних преведува „ѡтъ грѣчѣскаго ѣзѹка въ словѣнскѣи“ (Константин Калайдович, *Иоаннъ екзархъ Болгарскій* [Москва: 1824], 178).

словенски јазик (...) да ги преведам на свој јазик (...)“ толкувањата на учителите.³³ Словенски е јазикот на богослужбата.³⁴ Јазикот на кој се преведува Светото писмо (и кој се базира на дијалектот од Солунско кој им бил познат на светите Кирил и Методиј) се јавува како „свој“ за населението во Велика Моравија (*своимъ езъкомъ*), во Блатненското кнежевство (*книгы ѱзыка вашего*), во Солун, Охрид и во Деволско.³⁵ Или резимирано, како „словенски јазик“ се определува јазикот на „Словените“, погледнато однадвор тоа е „ѱзыкъ вашъ (иѱъ)“, а за Словените – „свои (имъ) ѱзыкъ“.³⁶

Така, и во однос на „словенски јазик“ добиваме исти резултати како и за поимот Словени и за категоријата словенски народ – еден јазик на еден народ, со едно име, кој се зборува на Балканот и во Велика Моравија. Очекувано, „словенски“ е наречен не само јазикот, такви се и писменоста, книгите напишани со словенското писмо, а и самите ученици на светите Кирил и Методиј.³⁷

³³ Од предговорот кон *Неба*, Јоан Екзарх, *Шестоднев*, 31.

³⁴ Таков е, според Опширното житие на Методиј, бослужбениот јазик во Велика Моравија (кога го погребувале Методиј, одржале служба на латински, грчки и на „словѣньскы“), а, според Опширното житие на Константин Кирил, и јазикот употребен во Рим кога словенските ученици отпеале служба на „словенскыимъ езъкомъ“, а следната ноќ „славословеше словенскы“ (Климент Охридски, т. 3, 108, 192). Нема потреба да се посочуваат големиот број места на кои е наречен така богослужбениот јазик на словенските текстови на Балканот.

³⁵ Во Опширно житие на Константин Кирил Философ така го нарекува византискиот император обраќајќи им се на Моравците: „да и вы причѣтете се великѣиѱъ езъцѣѱъ, иже славе Бѱ своимъ езъкомъ.“ Во Житието на Методиј папата им пишува на словенските кнезови дека им го испраќа Методиј „да вы оучитѣ, въ ѱзыкъ (вашъ) прѣлагаа книги“. Тука е и веќе спомнатиот Марко, *четвертъи епѣскопъ въ Словенскѣи езъкъ бысть Дѣволъ*“ (Климент Охридски, т. 1, 472, т. 3, 104, 188, 189; Иванов, *Старини*, 307).

³⁶ Во Пофалбата за св. Кирил и Методиј двајцата „прѣложышеа (...) въ ѱзыкъ иѱъ и прѣложыша оѱъ грѣчасаго, въ свои имѱ ѱзыкъ прѣдѣста“ (Климент Охридски, т. 1, 468, 471).

³⁷ Во Опширното житие на св. Константин Кирил повеќепати се среќаваат зборовите *словен'skye knigi* (тие се возљубени од Коцељ, примени и благословени се од папата, кој одржал служба со нив). Во Венеција Кирил е обвинет дека создал „Словенемъ кнѣгы и оучиши“. За *словѣньскы книги* се зборува и во Опширното житие на Методиј (кои Бог му ги најавил на св. Кирил и кои биле критикувани од тријазичниците), но и самото преведено Евангелие на двапати е наречено *словѣньское еванѣлие* (папата го поставил во олтарот на црквата Св. Петар; препорачано е да се чита откако прво ќе се

Единството на јазикот и на именувањето се сфаќаат како етничко единство, кое ги вклучува и обичаите. Така, како што споменавме претходно, меѓу Словените во Византија Методиј можел да се запознае со обичаите (и тоа со сите!) на Словените практикувани и во Велика Моравија!³⁸

Сфаќањето засведочено во старословенските текстови од X в. за постоење на еден словенски народ и јазик на опишаниот простор често е игнорирано во науката, особено национално обоената, која се стреми да открие постоење на современите словенски нации уште во раниот среден век. Во последно време Џон Фајн во една одлична анализа покажа дека таквите претензии во однос на Хрватска и Далмација се неосновани.³⁹ Не е поразлична ситуацијата и со теоријата за создавањето словенски бугарски народ во IX и во X в., на чија неоснованост, исто така, е посветено соодветно внимание.⁴⁰ Таквото

прочита на латински, Климент Охридски, т. 3, 105, 106, 108, 188, 189). И кај Јоан Егзарх среќаваме дека Константин Кирил создал „*писмена словѣньскыхъ кънигъ*“ (Добрев и Славова, *Слова на светлината*, 172, 173). Според Опширното житие на Константин Кирил, папата им наредил на двајца епископи „*сѣити словесѣм словенскыѣ оученикы*“ (Климент Охридски, 3, 108), според Пролошкото житие на св. Методиј во Рим биле ракоположени „презвитери од словенските ученици“ (Иванов, *Старини*, 290), а во Опширното житие на Методиј наоѓаме дека биле ракоположени „*оученикъ словѣньскъ три попы*“ (Климент Охридски, т. 3, 188, 189). Како обопштување за терминологијата користена во словенските извори во разгледуваниот период може да послужи и Црноризец Храбар и неговото дело *О писменех* во кое наоѓаме: *Словѣне* (2 пати), *рѣда словѣнска* (3), *словѣнскаа речъ* (2), *азыкъ словѣнскы* (2), *писмена словѣнска* (4), *словѣнскыа бѣукварѣ* (или: *книгѣчѣ* – 1) (Иванов, *Старини*, 422–446).

³⁸ Раширеноста на идејата за единството на обичаите на Словените во Византија ја потврдува и Лав Философ, кој во својата *Тактика* пишува: „Словенските етноси имаат ист начин на живот и еднакви обичаи“ (Leo Imperator, *Tactica*, col. 968 D). Ова тврдење претставува преформулирање на зборовите на Маврикиј: „Етносите на Склавините и на Антите се еднакви по примерот на живеење и по обичаите“ (Л. А. Гиндин и Геннадий Литаврин, редактори, *Свод древнейших письменх известий о славянах, т. I* (I – VI вв.) [Москва: РАН, 1994], 370). Лав Философ, очигледно, го третира ова согледување како актуелно за своето време.

³⁹ John Fine, *When ethnicity did not matter in the Balkans: a study of identity in pre-nationalist Croatia, Dalmatia, and Slavonia in the medieval and early-modern periods* (Michigan: 2006).

⁴⁰ Драган Ташковски, *Кон етногенезата на македонскиот народ* (Скопје: 1971); Стојков, *Поимите*, 210–282; Stojko Stojkov, „Nationalism and the Middle Ages: The Myth for the Creation of Slavic-Bulgarian Nation in 9th-10th Century“, internet scientists' magazine: Hi-story, 2003,

осовременување, на пример, создало стремеж да се премости доследната разграниченост на поимите *Словени* и *Бугари* во X в.⁴¹ преку тврдењето дека именувањето *Словени* во словенските текстови е само израз на мислењето дека бугарскиот народ е дел од словенските народи,⁴² или дека *Словени* и *Бугари* се употребуваат за исто население,⁴³ или дека Словени се јавува како друго име за бугарскиот

---

https://www.academia.edu/8640952/nationalism_and_the_middle_ages_The_Myth_of_Creation_of_Slavic-Bulgarian_Nation_in_9th-10th_Century, 2014. Теоријата обично се аргументира преку пренесување подоцнежни извори во пораниот период или преку приспособување на изворите кон претходно поставени тези. Пренесување на терминологија од XI/XII во X в. се прави во Житието на св. Климент напишано од Тефилакт Охридски, за која се претендира дека постоела во изгубено словенско житие на св. Климент (Александър Милев, *Грџките житија на Климент Охридски* [София: БАН, 1966], 80, 81, 133; Димитър Ангелов, „Българската народност и делото на Климент Охридски“, *Българското средновековие – идеологическа мисъл и просвета* (София: 1982, 41, бел. 32). За неоснованоста на ова теза, види: Христо Меловски, *Москополски зборник, пролошки житија на светците*, *Miscelanea byzantine-makedonica*, vol. 1.1. [Скопје: 1996], 93; Стојков, *Поимите*, 379, 280). Слично и со Солунската легенда (од XIV в. неправилно датирано понекогаш во XI). За приспособување на изворите кон претходно поставени тези, види кај: Ангелов, *Образоването*, 322–355, кој тезата дека во Бугарија повеќе не постојат двата субјекта Словени и Бугари поради претпоставено нивно слевање во единствена народност ја зема како појдовна точка во својата аргументација на позицијата дека поимите Словени и Бугари во изворите треба да се однесуваат на единствениот преостанат субјект – хипотетичката нова бугарска народност. Од тука се изведува заклучокот дека двата поима се всушност изедначувани во изворите. Така, преку слободни претпоставки се манипулираат изворите за да го кажат спротивното на она што тие, всушност, го кажуваат, кои јасно ги разграничуваат поимите Словени и Бугари. Заклучоците изведените на таков несоодветен начин понатаму често некритички се пренесуваат во историографијата. На пример, кај Заимова и Милтенова (В. Т. Заимова и А. Милтенова *Историко-апокалиптичната книжнина във Византија и в средновековна България* [София: 1996], 95), за изразот „Словените, т.е. Бугарите“ во Книгата на Сивила се дава следниот коментар: „Еден израз многу популарен од X в., па натаму во бугарската книжевност: со него секој бугарски писател ја означува единствената бугарска народност.“ Други автори, како Петканова (*Литература*, 147, 286), се повнимателни и соочувајќи се со фактот дека во X в. во словенските извори Словените не се нарекуваат Бугари, тоа го пренесуваат во XI в., нешто што, исто така, не е точно.

⁴¹ Види: Д. Петканова-Тотева, „Кирил и Методий в някои легендарни книжовни паметници“, во: *Константин Кирил Философ, юбилеен сборник по случай 1100 годишнината от смъртта му* (понатаму: КФ 1100) (София: БАН, 1969), 76.

⁴² Ангелов, *Образоването*, 330, 334.

⁴³ Fine John, *The Early medieval Balkans, A critical survey from the Sixth to the Late Twelfth Century* (Michigan: The University of Michigan press, 1991), 128, 129.

народ.⁴⁴ Во словенските извори од X в., меѓутоа, не постои претстава за повеќе од еден словенски народ и јазик, ниту, пак, идеја дека Бугарите се Словени. Бугарскиот владетел и бугарската држава, како и бугарскиот етнос никаде не се наречени словенски. Напротив, во словенските извори поимите *Словени* и *Бугари* се употребуваат за различни групи население и за различни категории. Поимот *Бугари* се однесува на народ кој во словенските извори се поврзува со Хуните и со Унгарците,⁴⁵ со бугарскиот владетел, со црквата и со нивните службеници, со населението во Добруца, додека со поимот *Словени* – народ кој живее од Македонија до Велика Моравија. Има и разграничување на поимите кај едно лице.⁴⁶

⁴⁴ Йордан Заимов, „Словѣне и Българе в старобългарската книжнина и в българската топонимия“, во: *КФ 1100* (София, БАН, 1969), 130–133.

⁴⁵ Во превод „отъ греческаго языка въ словенскѣи“, Григориј Мних пишува: „иже нарицахуся тогда *Иоурѣмидинос, нѣиѣ Болгаре и Унноу*“ (Калайдович, *Иоаннъ ексархъ*, 178, 181). Изразот е позајмен од Малала и е променет само со додавање на Хуните – Мирмидонците денес се нарекуваат не само Бугари туку и Хуни во словенскиот превод. Овде се прави директна врска помеѓу именувачата Хуни и Бугари, а во насловот гледаме дека владетелите се нарекуваат бугарски, но преводот се прави од грчки на словенски јазик. Во словенскиот превод на Синаксарот на Цариградската црква, пак, се прави поврзување на Бугарите со Унгарците: „*Вангры Българе, при оугрѣхъ Българе*“ (Gjula Moravcsik, *Byzantinoturcica*, II [Berlin: 1983], 283; во грчкиот оригинал стои „*Σκυθοβούλαροι*“, Грчки извори за българската историја [понатаму ГИБИ], т. 5 [София: БАН, 1964], 291). Во тоа словенските извори не се разликуваат од византиските, кои во X в. ги идентификуваат Бугарите како народ поврзан со Хуните, Аварите, Куманите, Хазарите, Котрагите и сл. (Стојков, *Поимите*, 262–282). Во словенските текстови не се прави поврзување на поимот Словени со Хуни и Унгарци.

⁴⁶ Тудор Доксов, етнички Бугарин, во една белешка кон преводот на Константин Презвитер на Словата на св. Атанасиј ги употребува, од една страна, фразите „кнез наш бугарски“ (за Симеон), „наш кнез бугарски“ (за Борис), „Борис ги покрсти Бугарите“, а, од друга страна, кажува дека Константин Презвитер ги превел словата на св. Атанасиј „*въ словѣнскы азѣкъ*“ (Б. Ангелов и М. Гелов, *Стара българска литература (IX – XVIII в.)* [София: 1922], 321; Ангелов, *Образуване*, 327). Ова претставува добар пример за паралелно и независно постоење на двете различни етнички идентификации изразени преку поимите Словени и Бугари во тоа време, бидејќи самиот Тудор не се идентификувал себеси со Словените. Наспроти самоидентификацијата како Словени во словенските извори од X в., во еден извор на грчки јазик настанат во истиот период, а подоцна преведен на словенски, ја наоѓаме следнава бугарска самоопределба на човек од Добруца: „*отъ языка есмь новопровештенаго българска*“. Анчо Калоянов, Мария Спасова, Тодор Моллов, *Сказание за железния кръст и епохата на цар Симеон* (Велико Търново: 2007), 178.

Тезите за создавање словенски народи во X в. се во очигледна противречност со она што го наоѓаме во словенските извори и особено со идејата дека словенскиот народ и јазик се едно и, секако, има потреба од нивно основно преиспитување.⁴⁷

ЈАЗЫКЪ СЛОВѢНСКЪИ од крајот на X до крајот на XII в.

Во IX и првата половина на X в. употребата на поимот *Словен* во словенските текстови е невообичаено честа. Од средината на векот таа се нормализира, станува поретка, но не исчезнува. Макар и без свој политички или друг институционален носител, поимот *Словени* во XI и во XII в. продолжува да опстојува во словенските текстови. Тоа се случува и покрај тоа што во споменатиов период во византиските извори поимот *Словен* постепено излегува од употреба и дури (макар и ретко) започнува да се употребува со значење 'роб'.⁴⁸ Меѓутоа, во словенските извори таквото значење никогаш нема да навлезе независно од авторитетот на византиските текстови, што исто така сугерира дека поимот *Словен* за авторите на словенските текстови служел за самоидентификација и изразува самосвест и како таков не можел да биде третиран како нешто понижувачко.

Заедно со поимот *Словени*, во словенските текстови опстојуваат и сфаќањата поврзани со него кои биле карактеристични за X в. Имено, од XI и од XII в. потекнуваат најстарите познати преписи на некои од старословенските текстови што беа анализирани претходно. Зборникот на Успенски од XII в. содржи пофалба за Кирил и Методиј и најстариот препис од житието на св. Методиј со целиот дијапазон на употреба на

⁴⁷ Тоа се однесува и на други хипотези во науката, на пример, на толкувањето на исчезнувањето на поимот *Словен* во византиските извори во однос на Бугарија во IX в., како последица од етнички промени кои ги претвориле Словените во Бугари. Како што се гледа, словенските извори од X в. демонстрираат јасна словенска самосвест. Повеќе за тоа: Стојков, *Поимите*, 169–175, 184.

⁴⁸ За навлегувањето на тоа значење на зборот *Словен* во Византија, види кај: Helga Köpstein, „Zum Bedeutungswandel von Σκλάβος / Sclavus“, *Byzantinische Forschungen*, b. VII (Amsterdam: 1979), 71, 72, 83–85.

поимот Словен за која стана збор.⁴⁹ Најстарите преписи од службата за св. Кирил⁵⁰ се од XI и од XII в. Во еден зборник од XII в. се наоѓа препис од говор за празниците на св. Климент со наслов *Заповѣдания о праздницихъ Климента, еѣпа словѣньска*.⁵¹

Во истиот период настануваат и нови текстови. Најверојатно од почетокот на XI в. (иако е спорно)⁵² се два превода на житија (на Антониј Велики и на маченикот Панкратиј), дело на презвитер Јоан, во кои овој автор изјавува дека преведувал од „елински зборови на словенски јазик“ и дека мотивација за правење на преводите е „за да не остане лишен и словенскиот народ (словѣнскъ азѣкъ) од блажениот живот на овие големи чудотворци“.⁵³ Хронолошки неспорен е Охридскиот апостол пишуван во XII в.,⁵⁴ во кој се споменува: „Кирила оучителъ словѣньскоу жзѣкоу“, а на св. Методиј му се посветени следните зборови: „блаженїи ѿцї нашѣ Неѡдиѣ архїпїѣ моравескѣ оучителъ словѣньскоу жзѣкоу иже прѣложи въскресѣна ставлѣ ѿати ѿ грѣчѣска въ словѣнескѣ жзѣкъ.“⁵⁵ Во Григоровичевиот триод од XII в. е додаден следниот тропар: „Похвалами да вѣнчѣатъ сѧ Кирила философа, новоизбранное множество приведеъ Господеви словѣньскааго ѧзѣка, съ братомъ Неѡдиѣмъ; съ нима же пѣтъ бжди отецъ Јоан поустѣна Рылскѧ.“⁵⁶

За авторите и за препишувачите на словенските текстови на Балканот до крајот на XII в., светите Кирил, Методиј, Климент итн. остануваат учители на словенскиот народ, нивното дело се однесува на единствениот словенски народ, јазикот е словенски и еден – се користи

⁴⁹ Пофалбата го носи карактеристичниот наслов *сѣѣма и прѣславнѣма оучителема словѣньскоу ѧзѣкоу, сътворѣшемоу писменѣ ѧмоу, прѣложѣшема новѣ и ветѣхѣин законъ въ ѧзѣкъ нѣѣ, блаженомоу Кирилоу и архїеѣпоу паноньскоу Неѡдию* (Климент Охридски, т. 1, 26, 447, 448, 468; т. 3, 164, 185–192).

⁵⁰ Во неа е наречен учител на словенскиот јазик/народ кој пишува словенски книги (Иванов, *Старини*, 290).

⁵¹ Климент Охридски, т. 1, 56, 65.

⁵² За датирањето, види: Петканова, 285; Стојков, *Поимите*, 321, бел. 1296.

⁵³ Петканова, *Литература*, 285.

⁵⁴ За датирањето на овој извор, види кај: Кулбакинъ, *Охридская рукопись апостола, конца XII века*, Български старини, кн. 3 (София: 1907), XLI–LIX.

⁵⁵ Кулбакинъ, *Охридская рукопись апостола, конца XII века*, 124, 128.

⁵⁶ А. Теодоров-Балан, *Кирил и Методий*, т. 2 (София: 1934), 79.

истата терминологија како и во X в. Макар што во дел од византиските извори од темата Тесалоника и кај некои охридски архиепископи се појавува практика на употреба на поимот *Бугари* како синоним за поимот *Словени* во најширока смисла (се употребува за Словените во Панонија, Далмација, Илирик, Тракија, Македонија и сл.),⁵⁷ во словенските текстови од XI и од XII в. нема такви примери.

Многу изразено е застапена идејата за единството на словенскиот народ и надвор од Балканот, во Русија, при што во *Повјест времених лет* (XII в.) е запишано: „ѢѢ БО ЕДИНѢ ЯЗЫКѢ СЛОВѢНСКѢ (...) СЛОВЕНСКАА РѢЧ ѢѢ (...) ЯЗЫК СЛОВЕНСКІ ЕДИН.“ Притоа, јасно е кажано дека именувањето на одделните групи Словени е од географски карактер.⁵⁸ Тие не се народи – зборот *ЈАЗЫК* не се употребува за одделните словенски групи (Полјани, Древљани, Моравци и сл.). Словените, генерално, се *ЈАЗЫКѢ*, а така се категоризираат и други народи (на пример, Бугарите на Дунав се именувани *БОЛГАРСКОГО ЈАЗЫКА*). Исто така, во изворот не се користи множина кога именката *ЈАЗЫКѢ* оди со определбата *словенски*.⁵⁹ Територијата населена од овој единствен словенски народ во различни времиња се: Моравија, Полска,

⁵⁷ Кај Теофилакт Охридски стои: „τῶν Σθαβενῶν γένος εἴπου Βουλγάρων“ (Милев, *Грџките житија*, 81, 83, 89, 111, 129, 133; Меловски, *Москополски зборник*, 61, 62; Грџки извори за бугарската историја, т. 9, кн. 2 [София: БАН, 1994], 12, 13, 16, 34, 42, 72, 197); кај Зонара (Iohannis Zonarae, *Lexicon, totius posterior, ed. Iohannes Augustus Henricus Tittmann* [Lipsiae: 1808], col. 1653); кај Кекавмен (*Византијски извори за историју народа Југославије*, т. III [Београд: САНУ, Византолошки институт, 1966], 206; *Грџки извори за бугарската историја*, т. 7 [София, БАН, 1968], 12, 16); во житието на св. Григориј Агиорит: „Bulgari qui Sclavi apelantur“ (Никос Чаусидис, „Контактот меѓу културата на Јужните Словени и Византија“, во: *Цивилизации на почвата на Македонија*, макропроект „Историја на културата на Македонија“ [Скопје: МАНУ, 1995], 98, 99); во еден опис на судијата Леон: „Σκλάβων Βουλγάρων“ (Иван Божилов, *Бугарите във Византијската империя* [София: 1995], 44; Грџки извори за бугарската историја, т. 6 [София: БАН, 1965], 38), Димитар Хоматијан во Краткото житие на св. Климент (Милев, *Грџките житија*, 174, 175).

⁵⁸ „Лаврентьевская летопись“, *Полное собрание русских летописей, т. 1.* (Ленинград, 1926–1928), 18, 28, 29. Види „прозвашаса имены своими гдѣ сѣдше на которомъ мѣстѣ“ (6).

⁵⁹ *Повесть временных лет*, част первая (Москва – Ленинград: АН СССР, 1950), 11, 13, 14, 17, 18, 21–23 итн. Иако се тврди дека „разидеся Словѣнскіи Языкъ“ („Лаврентьевская летопись“, 6), тоа се однесува на раселувањето на единствениот словенски народ во повеќе земји, но не води до создавање словенски „народи“ („јазици“).

Русија, Скитија, по Дунав, угорската и бугарската земја. Во списокот на земјите/народите Словѣне се дадени по Епир и Илирик и јасно се поврзуваат со последниот.⁶⁰ Единствената промена во однос на идејата за единство на словенскиот народ е што тука веќе се забележува претстава за тоа дека Словените имаат различни обичаи.⁶¹ И овој значаен текст не ги вклучува Бугарите меѓу Словените – напротив, јасно се спротивставени без разлика што точно се посочува дека и Бугарите го употребуваат „словенското писмо“.⁶² За изворот, „Болгари дунајски“ не се нешто различно од руските соседи – Бугарите на Волга, во друга освен во географска смисла.

Слично нешто забележуваме и на Балканот во Летописот на попот Дукљанин настанат не порано од втората половина на XII в.,⁶³ напишан на латински јазик, но пишуван од Словен, во словенска средина и посветен на историјата на Словените. Во него Хрвати и Срби се географски поими еднакви на Приморци и Загорци; тие се подеднакво Словени, а во Словените влегуваат, исто така, и Моравците. Новина е што овде како зборуваачи на единствениот словенски јазик се јавуваат и Бугарите, име кое меѓутоа се дефинира како географско: луѓе дојдени од реката Волга.⁶⁴ Така, идејата дека словенскиот јазик е само еден и се зборува во Далмација, Србија, Дукља, Велика Моравија, на Волга и во источниот Балкан е многу недвосмислено искажана. Исто така, словенски е јазикот на кој св. Кирил го преведува Светото писмо.

⁶⁰ „Лаврентьевская летопись“, 3, 5, 6–15. „Тѣмже Словѣнску ѿ зыку оучитель естъ Анѣдронигъ апѣлъ в Моравы бо ходилъ и апѣлъ Павель оучилъ ту. ту бо естъ Илюрикъ.“

⁶¹ „Лаврентьевская летопись“, 13. „Имаху бо обычаи свои и законъ шцѣ своих и преданья кождо свои нравъ.“

⁶² *Повесть временных лет*, 14: „придоша од Скоуѣтъ, рекше от Козаръ, рекоми Болгаре и сѣдоша по Дунаеви и насилници Словѣномъ бѣша.“ Според Лаврентиевиот летопис: „грамота Словѣньскаѿ ѿже грамота естъ в Роуси и в Болгарѣхъ Дунаискихъ“ („Лаврентьевская летопись“, 26), Словените и Бугарите во Повеста потекнуваат од различни синови на Ное.

⁶³ Идентични моменти со Грегора (Nicephori Gregorae, *Byzantina historia*, 1, ed. L. Schopenus (Bonnae: 1829), 26, 17–20) посочуваат и на можен подоцнежен датум на пишување или дополнување.

⁶⁴ Vladimir Mosin, *Ljetopis Popa Dukljanina, Latinski tekst sa hrvatski prjevodom I* “Hrvatska kronika” (Zagreb: Matica Hrvatska, 1950), 39, 44–49. Ова е, можеби, најстариот случај на текст напишан во словенска средина во кој со поимот Бугари се именуваат луѓе што зборуваат словенски иако не е директно кажано дека се тие и Словени.

И кај попот Дукљанин и во Повест времених лет ја согледуваме истата тенденција – Словените внатрешно се делат по географски принцип и имињата им се исто географски, додека нивниот јазик е еден и тие претставуваат еден народ кој живее во различни земји.⁶⁵ Слична ситуација наоѓаме и во изворите за Хрватска во средниот век: луѓето во неа самите себе се именувале Словени, а така се именувани и од соседите. Нивниот јазик е именуван како словенски, како и писмото и литургијата.⁶⁶

Повеста и Летописот се важни и затоа што во нив се прават првите обиди за дефинирање мит за потеклото на словенскиот народ во словенска средина: во Повеста Словените се потомци на Јафет,⁶⁷ а кај попот Дукљанин тие се, едноставно, Готите.⁶⁸

ЈАЗЫКЪ СЛОВѢНСКЫЙ во XIII и во XIV в.

Сфаќањето на Словените дека се еден народ со еден јазик го наоѓаме во XIII в. главно во голем број преписи на постари дела, но исто и во некои нови текстови. Меѓу новонастанатите се и Орбелскиот триод (Охридска школа)⁶⁹ и еден пергаментен псалтир и месецослов,⁷⁰ а

⁶⁵ Посочувањето на повеќе од еден словенојазични народи кај попот Дукљанин („*populi (...) Gothi qui et Sclavi, et Vulgari*“, Mosin, *Ljetopis*, 46) е, веројатно, последица на тоа што е пишуван на латински јазик. Во старословенскиот еквивалент на употребената терминологија би имале Готи и Бугари како „людми“ (= *populi*), кои се јавуваат како еден **ЈАЗЫКЪ** (= *lingua = gentem*). Употребата на *populi* наместо *gentem*, географското дефинирање на овие „народи“, како и идејата дека тие сите зборуваат еден словенски јазик го сугерираат истото.

⁶⁶ Fine, *When ethnicity did not matter*, 37, 39, 58, 75, 77 - 79, 140, 141.

⁶⁷ „Повест времених лет“, *Полное собрание русских летописей*, т. 2, *Ипатьевская летопис*, издание второе (Санкт Петербург: 1908), 3.

⁶⁸ Тоа е народ од северните страни кој се појавил во времето на василевсот Анастасиј (Mosin, *Ljetopis*, 40).

⁶⁹ Авторот го вклучил текстот од Григоровичевиот триод: „Да го оженчаме со пофалби Кирил Философ, кој заедно со братот свој Методиј го доведе при Господа новизбраното мноштво на словенскиот народ, а со нив да биде воспеван и отецот Јоан од рилската пустина“, додавајќи ги кон него Јоаким Осоговски и Прохор Пчињски (Теодоров-Балан, *Кирил и Методиј*. 79, Иван Божилов и Стефан Кожухаров, редактори, *Българската литература и книжнина през XIII век* [София: Български писател, 1987], 29, 224).

⁷⁰ Боню Ангелов, *Из старата българска, руска и сръбска литература*, кн. 2 (София: БАН, 1967), 18, 19, со извадоци од одделните служби на Кирил и Методиј: Св. Кирил е наречен *словѣномъ учителѣ и пастира великаго словѣномъ*.

надвор од Балканот во Чешката легенда. Веќе во XIV век таква терминологија наоѓаме во Моравската легенда,⁷¹ а на Балканот може да се посочи поговорот кон Лондонското евангелие на Јоан Александар од 1355/6 г., во кое словенски „слог“ е наречен „наш“ („изъ еллинскыѣхъ словесъ, в нашъ словенскыѣхъ слогиѣ“).⁷²

Подолг е списокот на преписи од XIII в. на постари дела.⁷³ Во *Драгановиот* *минеј* се наоѓаат две служби на светите Кирил и на Методиј⁷⁴ и преписи на проповедта со наслов *Заповѣдания о праздницѣхъ Климента епѣа словѣнска*.⁷⁵ *Пофалбата за Кирил Философ* од Климент Охридски (првичната верзија) е зачувана во ракопис од XIII в. Прогласот кон Евангелието, со познатите обраќања: „слушајте сите Словени“, „слушај цел словенски народе“, е зачуван исто во преписи од XIII и од XIV в. Најстариот зачуван текст на Пролошкото житие на св. Методиј е во Станиславовиот пролог од 1330 г.⁷⁶ Од XIII и од XIV в. се зачувани и најстарите преписи од делото на Црноризец Храбар, од кои еден е датиран во 1348 г.⁷⁷ Препишувањето постари дела со зачувана етничка словенска терминологија се јавува и во наредните векови.⁷⁸

Постепено, почнувајќи од крајот на XIII в., во старословенските текстови на Балканот почнуваат да се појавуваат и случаи на употреба на други поими за означување на некои атрибути кои дотогаш се нарекувани само словенски. Оваа појава се навестува прво надвор од

⁷¹ Добрила Миловска и Јован Таковски, *Македонска житијна литература IX – XVIII век* (Скопје: 1996), 18.

⁷² Иванъ Дуйчевъ, *Из старата бѣлгарска книжнина*, книга втора (София: 1944), 150.

⁷³ Ангелов, *Из старата*, 10.

⁷⁴ Во насловите се наречени *учители на словенскиот народ/јазик*. Ги наоѓаме изразите: „стадо словенско“, „пастир голем на Словените“ (Иванов, *Старини*, 296, 301, 303, 304).

⁷⁵ Климент Охридски, т. 1, 17.

⁷⁶ Иванов, *Старини*, 289, 328–332, 338, 340; Миловска и Таковски, *Житијна*, 22, 23.

⁷⁷ Иванов, *Старини*, 440, 441.

⁷⁸ Словото на св. Климент за апостолот Тома е зачувано во препис од времето XVI – XVII в. и има наслов *поученіе Климента епѣа словѣнска* (Климент Охридски, т. 1, 79). Опширното житие на св. Кирил е познато од педесетина преписи, од кои најстариот е од XV в. (Климент Охридски, т. 3, 32–45). Несомнено, постоеле и преписи на овие дела од периодот XI – XIII в. и, имено, врз нив се базирани подоцнежните преписи, но тие, за жал, не се зачувани.

Балканот, и тоа еден век порано. Во Повест времених лет имаме директно тврдење дека словенскиот и рускиот народ се едно исто нешто, сфаќање кое егзистира во рамките на идејата дека словенскиот народ (и јазик) е еден.⁷⁹

Во словенските текстови на Балканот нешто слично може да се нотира и во однос на поимот Бугарин. На почетокот поврзувањето на поимите *Словени* и *Бугари* не ги засега категориите *народ* и *јазик*, кои се само словенски. Напротив, постојат и примери на јасно разграничување помеѓу поимите *Словени* и *Бугари* во XIII в. Во Краткото житие на св. Кирил, за светецот се кажува дека е „**родом сын Българинъ**“,⁸⁰ но луѓето на кои им проповеда и ги учи, јазикот на кој преведува не се бугарски, туку словенски.⁸¹ Тука има едно јасно разграничување помеѓу поимите *Бугари* и *Словени*, при што св. Кирил не е Словен, а, пак, писмото и јазикот се словенски и наменети за словенскиот народ кој живее по Брегалница, во Велика Моравија и во Панонија. Во Бугарскиот апокрифен летопис од тоа време, пак, Бугарите се изедначени со Куманите.⁸²

За првпат забележуваме доста срамежливо и не сосема сигурно поврзување на крајот од XIII в. Во Службата на св. Кирил во Скопскиот минеј, покрај традиционалните формулации: „учител на словенскиот народ/јазик“ и „книги словенски“, наоѓаме и дека „им проповеда на сите земји и на сите народи им зборуваше, и книги бугарски

⁷⁹ „Лаврентьевская летопись“, 18, 28, 29. „Словѣньскыи ѧзыкъ и Роускыи ѡдно есѣ ѿ Варагъ во прозвашас Роусью а первое бѣша Словене (...) ѧзыкъ Словенскѣ единъ“.

⁸⁰ Иванов, *Старини*, 284; Ангелов, *Из старата*, 7, 13; за датирањето, види: Заимова и Милтенова *Историко-апокалиптичната книжнина*, 318, 321, б. 47; Божилов и Кожухаров, *Литература*, 219, 220; Миловска – Таковски, *Житијна*, 18).

⁸¹ На р. Брегалница Кирил „најде од словѣньского аззыка некои некрстени (...) им напиша книгы словѣньскым аззыкам“. Во Велика Моравија ги превел книгите „од грчки на словенски јазик“, а во Панонија ги учел учениците на словенски книги. Иван Снегаров, „Неиздадени старобългарски жития“, *Годишник на Духовната академия „Св. Климент Охридски“*, т. 3 (29) (София: 1953 – 1954), 160, 161; Иванов, *Старини*, 285, 287; Ангелов, *Из старата*, 7, 9, 14, 15.

⁸² Заимова и Милтенова *Историко-апокалиптичната книжнина*, 199. За датирањето, види: Стојков, *Поимите*, 439, бел. 1914. За други датирања: Иван Дуйчев, *Рилският светец и неговата обител* (София: 1947), 53; Заимова и Милтенова *Историко-апокалиптичната книжнина*, 17.

пронајде“.⁸³ На крајот од XIII или почетокот на XIV в. настанала и една верзија на делото на Црноризец Храбар во која поимот *Словени* се среќава почесто отколку во оригиналот. Овде ги наоѓаме следните само словенски атрибути: *јазик/народ* (2 пати), *Словени* (5), *словенски писмена* (1), *словенски букви* (1), *словенска реч* (1); има паралелна употреба на *словенска* и *бугарска* за *книга* и *литургија* (иако со голема надмоќ на употребата на *словенска*) и само *бугарски* – за „поп“.⁸⁴ Сето ова укажува на една јасна претстава за постоење на *словенски народ* и *словенски јазик*. Овде дури од името на Словените е искажано прашањето: „Како можеме да пишуваме со грчка реч, кога сме Словени (**СЛОВѢНИ БЪВШЕ**)?“⁸⁵ Именувањето *Бугари* се јавува само во однос на атрибути поврзани со црковната институција: попот, книгата и литургијата. Овој текст ни демонстрира еден од патиштата на поврзување на поимот *Словени* со актуелни административно-политички термини во словенските извори. По името на црковната институција започнува да се именува и писмото што го употребува таа (бугарско, руско, српско).

Првите сигурни примери на изедначување на поимите *Словени* и *Бугари* во словенски текстови во однос на категоријата *народ* ги забележуваме во XIV в. Ги наоѓаме во Легендата за Сивида („а родъ **СЛОВѢНЕ, РЕКШЕ БЪЛГАРЕ**“) и во Солунската легенда („ѣЗЫКЪ **СЛОВЕНСКЪ РЕКШЕ БЪЛГАРЕ**“).⁸⁶ Ова изедначување е под влијание на византиските текстови кај кои истата практика се развива два века порано, а во XIII в. преку преводи навлегува и кај словенските читатели. Најкарактеристичен пример, во тој однос, претставува Краткото Климентово житие. Во преводот на тоа Хоматијаново дело е пренесена речиси буквално терминологијата на оригиналот и така и самиот Климент, и јазикот и населението во „**Панѡнию и Далматїю, Фракїа же и Илирикъ и многаа же Македонськаа и Солѣнскаяа**“ стануваат

⁸³ Иванов, *Старини*, 291, 292, 295.

⁸⁴ Ангелов, *Из старата*, 227–229; Божилов и Кожухаров, *Литература*, 171–173.

⁸⁵ Надежда Драгова, „Втората апологија на българската книга и нейните извори“, *КФ 1100* (София: БАН, 1969), 320; Божилов и Кожухаров, *Литература*, 171.

⁸⁶ Иванов, *Старини*, 282; Заимова и Милтенова *Историко-апокалиптичната книжнина*, 253

бугарски,⁸⁷ нешто што преведувачот не нашол за потребно да го коригира. Така овде како и во Солунската легенда и во Легендата за Сивила поимот Бугари го заменува поимот Словени за означување на истиот општ словенски етнос и јазик.

Повторно, веројатно, со византиско влијание треба да се објасни и единствениот регистриран случај на претстава за постоење на повеќе од еден словенски народ во словенски текст на Балканот во средниот век. Тоа го наоѓаме во Солунската легенда (XIV в.), но само во едната од нејзините верзии: „въ землю (пространнѣ) и в ѣзики словиньскѣе се рекше Българе“,⁸⁸ односно поимот *Бугари* е збирен за словенските народи, а тие, според Легендата, живеат на територијата на Моравија, Преслав, Брегалница.⁸⁹ Во другата верзија, меѓутоа, народот е повторно еден.⁹⁰

Очекувано, го наоѓаме и именувањето на словенскиот јазик како бугарски. Првиот точно датиран случај на словенски извор каде што јазикот е наречен бугарски има во една приписка од времето на Јоан Александар од 1337 г., во која се зборува за превод „од грчки јазик на

---

⁸⁷ Иванов, *Старини*, 316–318, 321. Насловот е *Климент, епископ бугарски во Охрид*. Понатаму наоѓаме: „Сѣ ѿ ѿцѣ нашѣ и българскѣи светилникѣ рода бѣ ѿ бѣроуѣи мѣстѣи ѿ ѿцѣи иже и Българѣи многуоу разоумѣим (...) наследоваше Панонию и Далматѣю, Фракіа же и Илирикѣи и многаа же македоньскаа и солньскаа.“ Спореди го оригиналниот текст кај: Милев, *Грѣцките житија*, 174, 175; Иванов, *Старини*, 316. Слична опширна територија на „Бугарите“ на Балканот дава и Никифор Грегора: двете Мизии, Македонија и соседна Илирија (Gregorae, *Byzantina historia*, 27, 1–4).

⁸⁸ Иванов, *Старини*, 282. За датирањето на Солунската легенда, види кај: Боньо Ангелов, „Неиздаден препис на старобългарското съчинение „Солунска легенда“, во: *Страници из историята на старобългарската литература* (София: 1974), 155; Дуйчев, *Рилският светец*, 53; Петар Илиески, „Апокрифни интерполации во Краткото житие на св. Кирил-Философ“, во: *Светила незаодни, Словенските првоучители и нивните ученици (студии)*, (Скопје: Матица македонска, 1999), 80.

⁸⁹ Ангелов, *Из старата*, 64, 65; Иванов, *Старини*, 283.

⁹⁰ Вторичната верзија на легендата е претставена во Тиквешкиот (XV) и во Константиновиот препис, додека во првичната верзија (претставена во Трновскиот (XIV в.), Николашкиот (XV в.) и во Софискиот (XVI в.) препис) истиот пасус гласи: „ѿзѣкъ славенскѣи, се рекше Българе“ (Трновски), „ѿзѣкъ словенскѣи рекше Българе“ (Софиски, во насловот *Словинию рекше Българе*). Заимова и Милтенова *Историко-апокалиптичната книжнина*, 311; Ангелов, *Из старата*, 63, 64.

бугарски“.⁹¹ Очигледно е дека и двата назива во времето на Јоан Александар егзистирале паралелно,⁹² а така е и кај неговиот наследник.⁹³ Во Разумник-Указ старословенската литература е наречена „бугарска книга“.⁹⁴ Во Солунската легенда „бугарски јазик“ не е споменат, но се подразбира – светецот слушнал како Бугари зборуваат на улицата во Солун, потоа им напишал букви на Бугарите и ги учел. Во словенскиот превод на Краткото житие на св. Климент, Кирил го превел Светото писмо на бугарски јазик.⁹⁵

Така забележуваме почеток на една, во XIV в. сè уште минорна, појава на заменување на името на старословенскиот јазик во некои словенски текстови (кој дотогаш е само едно *словенски*) со синоними според државата во која се користи јазикот – освен со *бугарски*, тоа се прави и со *српски* и со *руски*.⁹⁶ Оваа тенденција не е ограничена само

⁹¹ Дуйчевъ, *Из старата българска книжнина*, 172, 173.

⁹² „Изъ еллинскѣхъ словесѣхъ, в нашѣ словенскѣхъ слогиѣхъ“ (поговор кон Лондонското евангелие на Јоан Александар од 1355/6 г.). Дуйчевъ, *Из старата българска книжнина*, 150.

⁹³ Во Бориловиот синодик (завршен во втората половина на XIV в.) на едно место наоѓаме дека св. Кирил „го преведе божественото писмо од грчки јазик на бугарски и го просвети бугарскиот род“. Понатаму, меѓутоа, следува дека „Методиј (...) многу се потрудил за словенската книга“ и „неговиот ученик Климент (...) и Сава, Горазд, Наум (...) и тие многу се потрудиле за словенската книга“. М. Г Попруженко, *Козма Пресвитеръ, Болгарскій писателъ X вѣка*, Български старини, кн. XII (София: БАН, 1936), 77.

⁹⁴ Заимова и Милтенова, *Историко-апокалиптичната книжнина*, 298, 305.

⁹⁵ Иванов, *Старини*, 317. За споредба, види: Милев, *Грѣците жития*, 174. Исто и: „Лихнидон (...) Охрид се нарекува на мизиски јазик и во Кефалија именувана на бугарски јазик Главиница“ (Милев, *Грѣците жития*, 318).

⁹⁶ Во некои преписи на Опширното Кирилово житие поимот *Словени* се заменува со *Руси*, па така моравскиот и блатненскиот кнез испаѓаат руски кнезови, св. Кирил е руски учител, има руски јазик и народ, а писмото исто е руско. Тоа се согледува, меѓутоа, во само 6 од 53 преписи, од кои четири се меѓу најдоцните. Во два од овие преписи имаме претстава за постоење на повеќе од еден словенски народ (Руси, Чеси, Љаси), во други два наоѓаме извесно izdelување на родот руски спрема народот словенски – *родъ росѣйскомъ и всемъ ѣзѣкомъ словенскомъ*, а во два имаме едноставно прогласување на панонскиот и на моравскиот кнез за руски. И во зачуваните најмалку 60 извадоци од ова житие, во пет случаи (ракописи од XVI до XVIII в.) наоѓаме дека Кирил е учител на *словенскаго рѣскѣмъ ѣзѣкомъ*, а во еден се набројуваат четириесетте *бѣкѣа* (создадени од св. Кирил – забел. наша) *словенска и болгарска, еже естъ рѣскаа*. Во истиот препис од XVII в. св. Кирил е наречен *оучителъ словѣнска ѣзѣка и болгарска философа*, што ни покажува тенденција дека поимите

кај словенските автори. Словенскиот јазик како пишана норма со времето станува „свој“ за поголем број етноси. Такви, покрај Словените, биле и туранските Бугари, Власите, Сикулите.⁹⁷ Во Хрватска во XV в., под влијание на ренесансата, пак, се јавува именувањето *илирски* наместо *словенски* за старословенскиот јазик.⁹⁸

Важно во сите такви случаи е отсуството на претстава дека постојат повеќе словенски јазици – јазикот продолжува да биде само еден. Именувањето како *бугарски*, *српски*, *руски*, *илирски*, *наш* се однесува на истиот единствен, меѓународен, општ, словенски литературен јазик. Сè уште нема и оформена претстава дека словенскиот народ не е еден.

***

Во периодот IX – XIII в. во словенските текстови пишуваани на Балканот, но и во Панонија и во Русија, поимот *словенски народ* се користи за означување на еден народ со еден јазик и едно име. Словените се идентификуваат преку јазикот, името и христијанската мисија, а не преку потекло или славното минато. Народот на Словените во словенските текстови не е опишан. Дознаваме дека имал исти обичаи во X в., но не и какви се тие. Подоцна, во XII в., во Повјест времених лет веќе се тврди дека Словените имаат различни обичаи.

Словени и Бугари овде се сфаќаат како синонимни на Руси (Климент Охридски, т. 3, 36, 44, 45, 46, 50, 51, 54).

⁹⁷ Симеон де Кеза во втората половина на XIII в., зборувајќи за времето на населување на Унгарците, тврди дека Сикулите, кои се остаток од Хуните, се измешале со Власите „и се служеле со нивните букви“. *Латински извори за бугарската историја*, т. 5, част 1 (София: БАН, 2001), 70. Пример за третирањето на словенскиот јазик како *свој* кај Власи имаме кај влашкиот автор Михаил Моска, кој во 1620 г. го напишал следното: „(...) доовде извлеков јас од други словенски книги во јазикот наш“ (Боньо Ангелов, *Страници из историјата на старобугарската литература* [София 1974], 206), односно го нарекува *словенски* и *наш* црковнословенскиот јазик на кој пишува. Од истиот вид е, можеби, и примерот со Борил, бугарски цар од влашко потекло, за кого во Бориловият синодик е наведено дека наредил „цѣль бориль прѣписати съборникъ ѿ грѣчьскаго на бѣлѣгарьскыи свои ѡзыкъ“ (Попруженко, *Борилов Синодик*, 80 (П)). Разликата е што овде словенскиот јазик е наречен бугарски, што е, веројатно, под влијание на времето во кое е составен зборникот – она на Патријарх Ефтимј – во втората половина на XIV в.

⁹⁸ Fine, *When ethnicity did not matter*, 138, 139.

Прашање е колку таквите сфаќања биле вертикално распространети, но нивната географска раширеност е несомнена. Тешко може да се реши и прашањето колку се тие плод на разбирања што навлегуваат кај авторите од самиот живот и од претставите што постојат кај (дел од) населението, а во колкава мера се резултат на силното влијание на словенската литература создадена во X в.⁹⁹ По сè изгледа, тие не доаѓаат однадвор – во несловенските извори во X в. веќе е оформена идејата дека постојат повеќе словенски етноси. При сегашната состојба со изворите би требало да се заклучи дека претставата за еден словенски народ и јазик била единствената што постоела во словенската литература од нејзината појава и низ целиот период во кој настануваат нови словенски текстови со истото сфаќање и се препишуваат старите без промена, и сè до појавата на подруги сфаќања кои би ги замениле опишаните. Како таква, таа, секако, влијаела врз етничката (само)свест барем на писмениот дел од населението во земјите со словенска литература. Тенденцијата во некои словенски текстови словенскиот јазик и народ да се именуваат како бугарски, руски, илирски и др., која се појавува од XIV в., претставува термилошка, но не и суштинска промена, која не ја засега претставата дека постои само еден словенски народ со еден словенски јазик.¹⁰⁰

⁹⁹ На пример, за Плетерскиј (Плетерский, „The making of the Slavs изнутри“, *Studia Slavica et Balcanica Petropolitana*, № 2 (4) [Петербург: 2008], 35, 36), е малку веројатно дека „некогаш постоел еден унифициран словенски идентитет, туку поскоро имало огромен број идентитети со користење на словенскиот јазик“.

¹⁰⁰ Како пример за тоа колку е силна и трајна идејата дека словенскиот јазик е еден може да послужи еден текст од XVI/XVII в. наречен *Повѣсть отъ битѣа и о царствѣхъ всехъ родовъ*, во кој се кажува дека „Бугарите и Словените и Србите и Бошнаците и Арбанасите и Русите, **ва всехъ техъ единый языкъ**“. А. Вукомановић, „Граѓа за историју народа и књижевности српске“. *Гласник Друштва српске словесности*, св. X (Београду: 1858), 255; спореди и: Fr. Miklosich, edit, *Lexicon Palaeoslovenico – Graeco – Latinum* (Vindobonae: 1862 – 1865), 858.

Stojko STOJKOV

**ЯЗЫКЪ СЛОВѢНСКЫЙ IN OLD-SLAVIC TEXTS
(IX – XIV век)**

-SUMMARY-

The aim of this article is to proceed the term ЯЗЫКЪ СЛОВѢНСКЫЙ (in both meanings: Slavic people and Slavic language) within the frame of Slavic sources during the period of Middle Ages. It is a common impression that until the end of XIII century, the term “Slavs” meant one people with one language, living in different states, but starting from XIV century, a new tendency can be noticed. Namely the Old-Slavic language been called with the names of states in which it was used: Russian, Bulgarian, Serbian and etc. This new names were used like synonyms of the Slavic language, which was still understood as one; actually there was no idea of existence of separate Slavic languages. There is some changes by the late Middle Ages, when the idea of existing of more than one Slavic peoples appeared.